

VARGA LAJOS**A forradalom konszolidációjának esélyei
1918–1919-ben****Cselekvésképtelen kormányzati politika**

A forradalom a háború terméke, noha előfeltételei a dualizmus utolsó negyedszázadában alakultak ki. A lappangó válságtüneteket még elfedte az ipar, a közlekedés, a kereskedelem látványos izmosodása, az urbanizáció előrehaladása, a kultúra, a művészet, a művelődés, a tudomány számos eredménye. Rohamosan nőtt az elemi iskolát végzettek száma. A polgári gyarapodásnak kétségbevonhatatlan eredményei mellett az agárviszonyok, a birtokstruktúra a parcellázások, a földeladások ellenére alig változott, vagyis megmaradt a földnélküliek, a törpe- és kisbirtokosok földhétsége, nagybirtok-ellenessége.

A gazdaságban, a társadalomban végbement modernizációs folyamattal nem tartott lépést a politikai berendezkedés változása. Az időszerű modernizálódás fő akadálya az elavult országgyűlési választási rendszer volt, amely a korabeli Európában a legelmaradottabbak közé tartozott, hiszen 1910-ben a lakosság 6,4%-a szavazhatott, 1848-ban 7,2%-a. A szavazás nyílt volt, vagyoni és adócenzusra épült, s az aránytalanság elképesztő méreteket öltött. A dualista rendszer 50 esztendeje alatt a választójog korszerűsítésére benyújtott (akár kormány-, akár kormánypárti vagy ellenzéki) javaslatok rendre elbuktak.

Az Osztrák–Magyar Monarchia dualista rendszere nem tudta megfelelően kezelni a birodalomban élő különböző nemzetiségű népek lappangó vagy nyíltan jelentkező centrifugális törekvéseit. Autonómiát, föderációt, trializmust, államszövetséget, önállóságot követeltek. Az ellensúlyozásukra bevezetett intézkedések ezeket nemhogy hatástalanítani nem tudták, de még tovább mélyítették az ellentéteket és elmérgesítették a helyzetet. A felerősödő nemzetiségi mozgalmak mögött külön-

féle nagyhatalmi érdekek, érdekszféra-átrendező tervek is meghúzódtak. A magyar parlament valamennyi irányzata konok és megingathatatlan egyoldalúsággal csak egyetlen politikai nemzetet, a magyart ismerte el, s a nemzetiségi pártok, irányzatok, valamint a magyar pártok felfogása között a háború előtt immár megoldhatatlan ellentétek feszültek.

Az 1918 előtti Magyarország ügynevezett sorskérdései közül – az önállóság, a függetlenség, a politikai demokrácia, a korszerű jogállamiság, a választójog ügye, a nemzetiségi kérdés, az agrárviszonyok megváltoztatása – a fennálló hatalmi viszonyok között nagyjából a választójog megreformálása tűnhetett megvalósíthatónak, de politikai-hatalmi megfontolásból erre sem került sor.

Mindezeket a valós, az ország egészét érintő problémákat az imperiaalista világháború csak tovább mélyítette, egészen a végső katasztróféig.

A hatalmi-kormányzati elit a háború ötödik évében, 1918-ban a breszti és a bukaresti béke eredményétől megittasodva magabiztosan utasította el az eredeti Vázsonyi-féle választójogi törvénytervezetet, s az országgyűlés elszomorító döntésével nem a társadalmi megegyezést kereste, hanem konokságával csak a konfliktusokat mélyítette tovább. Július 31-én több főrend követelte, hogy vonják felelősségre azokat, akik az országban választójogi mozgalmat indítanak. Berzeviczy Albert, korábban a képviselőház elnöke szerint parlamenti párt parlamenten kívüli tényezőkkal nem egyezkedhet.

Az országban élő nemzetiségek pártjai és szerveződései a kormányzati tevékenységet ellenük irányuló merényletként értelmezték, s az csak fokozta az elszakadási törekvéseket. Hiábavaló volt a konzervatív-liberális politikusok – ifj. Andrassy Gyula, Apponyi Albert – figyelmeztetése: a mérsékelt választójoggal szembeni ellenállás a munkásságot és a velük együtt haladókat a forradalom felé tereli.

Ezen a kétségbeejtő, rövidlátó osztálypolitikán a kormányzat az 1918-as októberi napokban sem változtatott. A bolgár front szeptember végi összeomlása, Bulgária, majd Törökország kilépése a háborúból visszavonhatatlanul a központi hatalmak háborús vereségét jelentette. Magyarországon egyes konzervatív körök még a szeptemberi napokban is Bosznia یدecsatolásáról elmélkedtek. A kormány a szokásos kamarillatárgyalásokat folytatta, az országgyűlést nem hívta össze rendkívüli ülésre a nyilvánvaló háborús vereség napjaiban, a Monarchia látható kimúlásának óráiban. Így csak október 16-án jöttek össze az 1910-ben megválasztott, zömükben ókonzervatív 67-es képviselők, hogy hazafias ovációval ünnepeljék a Pragmatica Sanctio értelmében a perszónáluniót, miután Ausztriát föderalizálták. Ekkor még a demokrata függetlenségiek antantbarát hazaárulók. Wekerle Sándor miniszterelnök még nem ismer harcoló cseh

alakulatokat, noha Tisza István nyíltan elismerte a háborús vereséget. A Munkapárt kimondja feloszlatását, a tagok nagy része a Wekerle-féle pártkonglomerátumba lép át; erre válaszul a liberális-konzervatívok egy része innen távozik, míg a függetlenségi demokratákat még ekkor is hazárurolózzák, a Károlyi-párti Lovászy Mártont a mentelmi bizottság elé citálják. Tisza István, rendkívül megkésve, elérkezettnek látta az időt arra, hogy nemzeti kormányt alakítson a parlamenti pártok képviselőiből; sőt, már az általános választójoggal is megbarátkozott. Az uralkodó pedig e válságos napokban hűséges magyar alattvalóit háromhetes országjáráson kívánta biztosítani királyi gondoskodásáról. Soha jobbkor! Az első, de mint kiderült, az utolsó (nem számítva az 1921-es tavaszi, őszi „kiruccanásokat”) állomás Debrecen volt, Szegedre már nem vitte különvonat. Helyette következett a gödöllői, intrikákkal átszótt, tragikomédiába torkolló, szomorú tárgyalássorozat, miközben a kormány lemondott. A parlamenti pártok teljesen csődöt vallottak.

A demokratikus erők és pártok a válságos helyzetről

Károlyi Mihály 1918. szeptember 8-án a ceglédi választóihoz szóló nyílt levélben felszólította a kormányt a háborús politika befejezésére, Wilson amerikai elnök januári békeprogramjának elfogadására, a megegyezéses béke feltételeinek megteremtésére. A magyaroknak függetlennek, szabadnak kell lenniük, még a németektől is! Követelte a képviselőház sürgős összehívását.

A parlamenten kívüli szociáldemokrata párt vezetői a bolgár front összeomlása utáni napokban lázas tárgyalásokat folytattak, és a párt közzétette 1918. október 8-án Magyarország népéhez szóló forradalmi kiáltványát. Ez néhány pontosítással a Nemzeti Tanács, majd nagyjából a leendő kormány programja lett, kijelölve az önálló Magyarország demokratikus átalakulásának perspektíváját.

Az MSZDP kiáltványa szerint: alakuljon új kormány, amely az ország területi épségének biztosítása mellett hajlandó azonnal békét kötni. A képviselőházat azonnal oszlassák fel, ha az alábbi követeléseket nem teljesíti: törvény az általános, titkos, egyenlő választójogról; a cenzúra eltörlése; a gyülekezési jog korlátozásának megszüntetése; a hadiségélyek felemelése; az üzemek katonai felügyeletének megszüntetése; a háborús jövedelmek (uzsoraspekuláció) megadóztatása, elkobzása.

A kiáltvány bevezető része megállapítja, hogy Ausztria (!) népei önálló államokká szerveződnek. Üdvözlí az új államok létrejöttét, hiszen ezáltal

Magyarország is visszanyeri önállóságát, „s ezért *követeljük* az önálló, vagyis senki mástól, csak saját népétől függő Magyarország elvét”. Követeli a Wekerle-kormány haladéktalan lemondását, és azt, hogy alakuljon új kormány az ország összes demokratikus osztályának és az országban élő valamennyi nemzetnek (nem nemzetiségnek – V. L.) a küldötteiből. A kiáltvány azt nem tisztázta, hogy a leendő kormányt milyen legitim vagy milyen forradalmi, azaz parlamenten kívüli testület hívná életre. Számolt egy parlamenten kívüli testülettel, amelynek létesítése után felállhat az új kormány, ugyanakkor nem zárta ki a megoldásból a parlamentet sem, sőt a királynak a Ház felosztatására tett kezdeményezését sem. A kiáltvány az új kormány elsődleges feladatának az általános, a nőkre is kiterjedő, egyenlő és titkos választójogi törvény megalkotását jelölte meg. A kormány lemond minden annexióról, az önrendelkezési jog alapján békét köt, és csatlakozik a nemzetek szövetségéhez. Kívánatos, hogy az önrendelkezés jogával élő Magyarország az egyének, az osztályok és nemzetek teljes jogegyenlőségének elve alapján épüljön fel. Nem esik szó – amint az egy héttel később megtartott kongresszuson sem – az ország államformájáról, alkotmányos berendezkedéséről. A szociáldemokraták természetesen nem felejtették el évtizedes republikanizmusukat, de célszerűbbnek látták, ha a széles összefogást célzó kiáltványban a néptől (s nem az isteni gondviseléstől) származó legfelsőbb hatalomra hivatkoznak, ami lehetővé tette a nyitást a néphatalmat megtestesítő köztársasági államforma felé. Ugyanakkor nem zárta le az alkotmányos dinasztia újraértelmezésének lehetőségét sem, amikor nem kötelezte el magát a perszonálunió mellett, mint a Károlyi vezette függetlenségi párt. Nehéz is lett volna összeegyeztetni az új nemzetállamokat üdvözlő manifesztumot a Habsburg-dinasztiát jelképező perszonálunió követelésével.

A kiáltványnak a nemzetiségekre vonatkozó része leszögezte: az osztályuralom, az erőszak, a fegyverek többé nem biztosíthatják Magyarország területi épségét, s nem akadályozhatják meg az ország feldarabolását. „Mi azt hisszük, hogy az egyenlő jogú, szabad és demokratikus nemzetek szabad szövetekezésén, föderációján alapuló Magyarország jobb és biztosabb támasztéka a nemzetek társadalmának, népi boldogulásának és az emberi haladásnak, mint a feldarabolt és sokféle élet érdekében megcsonkított, több részre hulló Magyarország.” A kiáltvány a nemzeti elnyomás eddig alkalmazott minden rendszerének, intézkedésének megszüntetését, valamint az anyanyelv korlátozás nélküli legteljesebb használatát követelte az oktatás, a törvénykezés, az önkormányzatiság, a közigazgatás, a véleménynyilvánítás területén.

Az MSZDP a háború végkifejletének, a Monarchia megállíthatatlan széthullási folyamatának napjaiban nehezen feloldható dilemma előtt állt: megőrizni, biztosítani a független Magyarország integritását, megteremteni az ország demokratikus berendezkedését a legszélesebb alapon, egyenjogúsítani az országban élő nemzetiségeket akár az autonómia, akár a föderáció alapján. Az MSZDP nem csupán elvileg hirdette a nagyobb területi egységek gazdasági előnyeit, nem csak elvben mutatott rá a széttagolódásban rejlő nemzeti-nacionalista viszályok veszélyeire, a megcsonkításban megbújva háborús konfliktus eshetőségére. Nem szólt az önrendelkezési jog végső megoldásáról, az elszakadásról, de nem is gátolta azt, számolt a területvesztéssel. Erőszakkal, karddal nem lehet őket itt tartani – vélekedtek a szociáldemokraták. Új határok megállapítását etnikai alapon tartották lehetségesnek. A vegyes lakosságú területek állami hovatartozásáról végső soron maguk a területek, városok, járások döntsenek népszavazással, s ne nagy- vagy kishatalmi nacionalista, hódító érdekek.

A szociáldemokrata vezetés felfogása szerint politikai téren az a legfontosabb, hogy megteremtsék a demokratikus rendszert. A népuralom a jogegyenlőséget, a kiváltságok, a politikai egyenlőtlenségek megszüntetését, az általános választójogra épülő parlamenti rendszert jelenti. A forradalom előtti szociáldemokrata programdokumentumokban a köztársasági rendszer kinyilatkoztatása még nem szerepelt, de kiolvasható volt belőlük az uralkodói jogkör erőteljes korlátozásának igénye. A köztársaság proklamálása, ha kimondatlanul is, benne volt a demokratikus pártok programjában, noha még sokan nem szakítottak a legitimista gondolattal sem. A meghonosodó új rendszer csak akkor lehetett működőképes, ha számíthatott a demokratikus támogatásra. A nemzetgyűlési vagy alkotmányozó gyűlési választásokig a koalíció fenntartása, erősítése tűnt az egyetlen reális alternatívának.

A demokratikus forradalom győzelme után létesült Károlyi-kormány nemcsak a Nemzeti Tanácsba tömörülő erőket képviselte, hanem a társadalom legszélesebb rétegei is támogatták, s József főhercegtől lefelé a legkülönbözőbb pártállású személyek is felesküdték rá. Intézkedései az 1848-as forradalomra emlékeztettek, a szabadságjogokról szóltak. November 16-án kikiáltották a köztársaságot, s ezzel új államrend alapjait rakták le. A nemzetgyűlési választások megtartásáig a Nemzeti Tanács az új kormányt felruházta teljes, törvényhozó és végrehajtó hatalommal.

A forradalomban, majd a köztársasági rendszerben fontos, időnként meghatározó szerepet játszó szociáldemokrata vezetés kinyilvánította, hogy *az új rendszer nem léphet túl a demokratikus átalakításon. Az*

MSZDP távlatos programjának megvalósítása akár évtizedekig is eltarthat – fejtegette Kunfi az 1918. októberi pártkongresszuson. – A helyzet alkalmatlan és időszerűtlen a szovjet politika érvényesítésére, s ezt a későbbiekben többször is hangsúlyozta. „Számolni kell azzal, hogy mi nem vagyunk az országban az az erő, amely egyedül és a saját erejéből ezt a politikai koncepciót rá tudja kényszeríteni az országra.”¹

Kunfi e kijelentésével nemcsak a polgári demokratikus partnereket igyekezett megnyugtanni, hanem a szocialista szellemű munkásságot is figyelmeztette a távlati programcélok megvalósításának időszerűtlenségére. Bármennyire kiábrándító és embertelen is a kapitalista berendezkedés, még hosszú ideig el kell viselni – szólta a figyelmeztetés már október közepén, ami nagyjából a forradalom egész időszakában ismétlődött.

A demokratikus átalakulás kritikussai

A forradalom októberi, a köztársaság novemberi konszolidálásának napjaiban nemcsak gyűléseken, népesebb tanácskozásokon hangzottak el felszólalások, jelentek meg rölapok, transzparensok a munkáshatalmat és a szocialista köztársaságot követelve, hanem a galileisták összefüvetelein és folyóiratukban, a *Szabadgondolkodásban* is foglalkoztak vele. Ennek októberi, vagyis forradalom előtti számában Rudas Zoltán azt írta, hogy az MSZDP-nek a választójogi reformmal kapcsolatos magatartása nem más, mint az uralkodó körökkel való lepaktálás. A magyar párt vezetőségének be kell ismernie, hogy szorosabb viszonyban van a kormánnyal, mint a nagy nyugati pártok jobboldali frakciói. Rudas feloldhatatlannak tartotta, hogy míg a párt elvi programja a kollektivistá társadalom megermentésére irányult, a mozgalom a korcs választójogért feszítette meg erőit. Elvileg – írta – a párt demokráciát hirdetett, gyakorlata azonban a reakció megerősödését eredményezte; szerinte a párt meghamisította a háborúellenességet. Az elvi programnak és a mozgalomnak mindenben fednie kell egymást – szólta a kioktató, leegyszerűsítő figyelmeztetés.²

E szellemiségtől és egyoldalúságtól vezérelve Rudas egy decemberi írásában megállapította, hogy az október 31-i események nem nevezhetők forradalomnak, mert akkor nem egy elnyomott osztály lépett akcióba. Nem új erők szerveződtek, hanem a régiek dezorganizálódtak. A hata-

¹ KUNFI Zsigmond: *Válogatott írásai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 191–213.

² RUDAS Zoltán: A mentőtaná. *Szabadgondolat*, 1918. október.

lomra került pártok – szerinte – kis társadalmi csoportokat képviselnek, s az események kihasználatlanul maradtak, mert vezetőinek jóvoltából a munkásság letette a fegyvert; a cselekvő fellépést egyes vezetők felelőtlenségnek bélyegezték, s inkább hozzáálltak a polgári társadalom megmentéséhez, ami felettébb jól sikerült ugyan, de elveszett a forradalom folytatásának lehetősége. Ezt Rudas szerint biztosítani kellett volna.³

Polányi Károly a radikális párt szegedi szervezetének megalakulásakor 1918. december elsején tartott nagy ívű beszédében⁴ választási szempontból a szocialisták és a radikálisok közti nagy elvi, áthidalhatatlan különbségekre tette a hangsúlyt, és nem a politikai együttműködés lehetőségeire, mint például Jászi, Szende. (Polányi beszéde külön elemzést igényelne.)

Nagyobb lélegzetű írásában – *A szocializmus próbája* – a szocialista elméletről és politikai gyakorlatról lesújtó kritikát tett közzé.⁵ Polányi szerint itt az a fő probléma, hogy mindaz, ami a szocializmusban nem bolsevizmus – programfeladás. A szocializmus egyetlen komoly képviselője a bolsevizmus. Ezt a kategorikus véleményét a szociáldemokratákat aligha kedvelő Rudas Zoltán elutasította annak ellenére, hogy Polányi interpretálása szerint a bolsevizmus gyakorlata a marxi elméletnek ellentmond, hiszen békét, nemzetköziséget stb. hirdet. Ezzel szemben a valóság az, hogy béke helyett háború lett; a nemzetek összefogása helyett a népek önrendelkezési joga, más szóval a letagadott nacionalizmus feltámasztása; demokrácia, népuralom helyett proletárdiktatúra, ahol a kisebbség rákényszeríti akarátát a többségre; a termelőeszközök társadalmi tulajdona helyett a kapitalizmus változatlan fenntartása, ami már nem más, mint a kapitalizmus új kiadása, a szocialista agrárprogram teljes feladása, a magántulajdonosi rendszer megőrzése. (Polányi epés megjegyzése szerint a szocializmusból nem marad egyéb, mint a világ szakszervezeti épülete, ahogy a kereszténységből a katolikus egyház.) Az elvek számonkérése helyett inkább a mozgalom kérdéseivel kell foglalkozni, hisz – szól érvelése – nem az utópikus elmélet, a végcél a fontos, hanem a mozgalom, a módszer. Ezért nem az elméletet kell vizsgálni, hanem a mozgalmat, a pártpolitikai magatartást. (Szerinte a szociáldemokrata pártok gyakorlata az erős alkalmazkodás volt, hiszen a proletariátus is a régi világhoz alkalmazkodott. Bármilyen mélyreható társadalmi hatása lehet a bolse-

³ RUDAS Zoltán: A magyar forradalom. *Szabadgondolat*, 1918. december.

⁴ A radikális programja és célja. In.: *Egy gazdaságelmélet küszöbén*. Összegejtette, sajtó alá rendezte GYURGYÁK János, közreműködött PÓTÓ János. ELTE, Budapest, 1986.

⁵ POLÁNYI Károly: A szocializmus próbája. *Szabadgondolat*, 1918. december. (A folyóirat *Bolsevizmus* száma.)

vizmusnak, az lényegében a mozgalomhoz való viszonyra redukálódik.)

Boros F. László és Sisa Miklós, a folyóirat decemberi számában megjelent írásaikban, a szocializmus válságából kivezető utat a bolsevizmus követésében jelölték meg. A szociáldemokraták örökös megalkuvó, pak-tumkész politikáját fel kell váltani a meg nem alkuvás, az azonnali cselekvés politikájával, annál is inkább, mert szerintük a háború megteremtette ennek gazdasági előfeltételeit, s a tanácsrendszer véglegesen legyűri az idejétmúlt parlamenti rendszert. Így lesz ez annak ellenére, hogy a munkásság se Magyarországon, se Oroszországban még nincs igazán tisztában valóságos osztályérdekeivel, azaz diktatúrája megteremtésének szükségességével. Ezért a kiváló szellemiségű egyéneknek kell megteremteniük a diktatúrát a proletárság érdekében.

Ugyanebben a számban jelent meg Lukács György *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című, sokat elemzett írása. Talán nem tűnik kontárkodásnak, ha felelevenítem a szociáldemokratákra vonatkozó megjegyzését. Lukács Polányi kategorikus kijelentésével szemben – miszerint a szocializmusból csak a bolsevizmus maradt – nem ítélek ilyen elmarasztaló egyoldalúsággal. Nála, legalábbis ebben az írásában, a szocialista hit vagy akarat többszólamú. Ha a világ, az emberiség megváltása aktuális feladat – szól messianisztikus meggyőződése –, s ezt csak a legszélsőségesebb bolsevik módszerrel lehet elérni (a rossz eszközök jó célt szolgálnak), akkor természetesen tudomásul kell venni az új osztályuralmat minden következményeivel együtt (diktatúra, terror, a régi világ teljes, szinte totális felszámolása). Valószínű, hogy az emberiség ezt az új alakulatot ebben a formában nem kívánja, s ebben az elemzésében Lukács sem vallja ezt a meggyőződést.

Vajon mi lehet az oka annak – kérdezi Lukács –, hogy sok ismert és tapasztalt szocialista a szocializmus háború okozta válsága után mégsem csatlakozott és nem csatlakozik a bolsevizmushoz? Vajon a szocialisták, szociáldemokraták gondolatvilágában *a demokrácia* morális kérdés, gondolkodásuk, cselekvésük integráns része vagy csupán a politikai *taktika* eszköze? A tudatos szocialisták számára Lukács szerint is súlyos erkölcsi probléma a demokrácia. Nem hiszi, hogy több hit kell a bolsevik döntés „hőstettéhez”, mint a demokrácia vállalásának lassú, szemre nem heroikus, de felelősségteljes, lelket megőrző, tanító küzdelméhez. A demokrácia emberfeletti lemondást, önfeláldozást követel azoktól, akik tudatosan, becsületesen végig akarják csinálni, vállalják megvalósítását. Ez a magartás és álláspont még ha teljes erő igényel is, nem megoldhatatlan.

A szociáldemokrata párttól fényévnnyi távolságot tartó Lukács nem vonta kétségbe annak az emberiség összessége érdekében folytatott te-

vékenységét, morális értékét. A német novemberi forradalom és a KMP színrelépése után mégis a világmegváltást azonnali politikai cselekvésre váltók kicsiny, de elszánt aktivistacsoportjához csatlakozott (persze ez a csoport egyre nőtt), amit a néhány héttel később megírt *Taktika és etika* című írása is bizonyít. („Ha van történelmi mozgalom, amely számára a »reálpolitika« végzetes és vészt hozó, akkor az a szocializmus.”)⁶ Felülkerekedett a messianisztikus hit, az „itt és most” cselekvés meggyőződése. Követték őt a Vasárnapi Kör tagjai is.

A kör tagjai elutasították a hagyományos politikát, a politikai élet intézményeiben és szervezeteiben való részvételt. Nem véletlenül tartózkodtak mereven a demokratikus pártoktól, különösen a pejoratív értelemben „reformistáknak” minősített, de inkább bélyegzett szociáldemokratáktól. A vasárnapiak az 1918-as forradalomban, annak intézményeiben nem vettek részt, hiszen a demokratikus reformok nem a polgári világot szüntették meg; miért kellene bűnrészességet vállalni a fennmaradásukban? Annál nagyobb az érdeklődés, a fogadókészség, sőt a csatlakozás a demokratikus átalakulást „balról” aláásó, új világmegváltást hirdető KMP iránt. E megváltó párt iránt érzett és táplált hit, akarat legyőzi az örökké kételkedő tudóst, s az emberiség végleges felszabadulásának messianisztikus hite túllép az egyén erkölcsi felelősségének gátján. Az új hit követőinek többsége követi mestereit, s a nagy vereség okozta sokkhatás egyeseket az ellentáborba sodor, vagy belső emigrációba kényszerít, vagy a szerencsésebbek a szaktudományok világ szintű művelésében találják meg önmagukat.

Az 1918. októberi eseményekben megerősödött polgári rend kíméletlen bírálóival, a szociáldemokrácia szerepét elmarasztaló indulattal jelentkezett Kassák Lajos decemberben.⁷ Október harmincadika éjszakáján nyeregbe került az emberi társadalom leggerinctelenebb rétege, a kapitalista polgárság – határozza meg a forradalom osztálytartalmát. – „Nálunk a forradalom meghalt, még mielőtt teremtő erővé teljesedhetett”, mert a proletariátus nem volt olyan öntudatos, elszánt, mint Oroszországban, s a hadsereg egyszerűen szétzüllött, nem vált aktív forradalmi erővé. A beskatulyázott szociáldemokrata program nem az új társadalmi rendet, hanem a mai helyzet megjavítását igényli. Ez kevés – hirdeti Kassák –, mert az osztályhelyzetét tisztán látó forradalmi tömegnek saját pártja programkereteit kell szétfeszítenie. Kassák óvta a szakszervezeti tagságot attól, hogy a burzsoáziával kollektív szerződéseket, s egyál-

⁶ LUKÁCS György: *Forradalomban. Cikk, tanulmányok 1918–1919*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 127.

⁷ KASSÁK Lajos: Tovább a magunk útján. *Ma*, 1918. december 20.

talán, kompromisszumokat kössön. A munkásságnak szóló intelme, üzenete: „Félre a demokrácia illendőség lovagjaival! Ne a pártegység szentségére esküdjete, hanem ha kell, minden antidemokráciával is a magatok meg-rugdalt, kizsákmányolt életét verekedjétek fel az intéző fórumra.” Ez a szenvedélyes hang az évtizedeken át meggyötört, megalázott proletár kiáltása volt a kapitalizmus ellen. Az ipari munkásság kompromisszumok nélküli nyílt harcának folytatása kedvezőbb politikai légkörben.

A demokratikus fejlődést tagadó KMP színre lépése

A november végén megalakult KMP a bolsevik felfogás és gyakorlat szellemében vette pergőtűz alá a magyar október demokratikus programját, a köztársasági rendet, a néptörvényeket, s nem utolsósorban a szociáldemokrata pártot.

A négyoldalas agitációs-propaganda kiadvány – a *Vörös Ujság* – fő mondanivalója mindvégig a proletárforradalom, a proletárdiktatúra magyarországi megteremtése a legrövidebb időn belül, hisz „az őszirózsás kerti ünnepély” után a szereplők úgy osztották el egymás között az állásokat, hogy az egyensúly ne billenjen meg. A szociáldemokrata miniszterek és államtitkárok a kapitalizmus, a burzsoázia szolgálatába álltak. „A burzsoázia azért van hatalmon, mert a *szociáldemokrata párt önként mondott le a hatalomról.*” A vagyonos osztálynak nincs szüksége erőszakra, elegendő a munkásság öntudatlansága és félszégése. „*Ennek a félszégességnek, az öntudatlanságnak a jelentkezési formája a szociáldemokrata párt, amely a magántulajdonnak, tehát a kizsákmányolásnak (...) az egyedüli hatalommal rendelkező védelmezője.*” „*A hatalom megszerzésének, a hatalom elfoglalásának szervei a munkások, a katonák és a földművelészettségység küldött tanácsa.*” (Kiemelések az eredetiben.) A proletárdiktatúra megteremtésének pedig első számú feltétele a tanácsuralom; az alkotmányozó gyűlést el kell utasítani. Együttműködés helyett forradalmi osztályharcot; alkotmányozó gyűlés és demokrácia, vagy tanácshatalom és diktatúra: ez itt a fő kérdés. Tudnia kell a munkásságnak, hogy a különféle ligák, a Nemzeti Tanács és a szocialista miniszterek védelme alatt szervezik az ellenforradalmat. Elég volt a hazaffy-szocialisták ijesztgetéseiből, pokolba az alkotmányozó gyűléssel, és fel kell készülni az utolsó, a döntő harcra a tanácsok keretében.⁸

⁸ Burzsoá vagy proletár önrendelkezés. *Vörös Ujság*, december 25.; Nem kell alkotmányozó gyűlés. *Vörös Ujság*, 1919. december 7. 11.

Ezek a hangzatos, forradalminak tűnő tételek állandóan megismétlődtek, s lehetetlen demagóg követelésekkel (a lakbérfizetés megtagadása, a házak szocializálása, 5400 koronás hadisegély, gyárfoglalás stb.), rágal-makkal, személyeskedő hangnemmel, a párt- és a szakszervezeti egység megbontásának hirdetésével párosultak.

Az MSZDP nem hagyhatta figyelmen kívül a KMP támadását a szociáldemokrácia ellen, bár nem kívánt semmiféle elsietett akcióba keveredni, sőt hangsúlyozta a sajtó és a véleménynyilvánítás törvények biztosította szabadságát. A *Népszava* eleinte tárgyyszerű hangon utasította el a téves állításokat, jóhiszeműen figyelmeztetett, s inkább az elvi-politikai kérdések tisztázását ajánlotta. Politikai együttműködésről nem szólt, a KMP megalakulását szükségtelen lépésnek tartotta, noha nem csodálkozott azon, hogy 1918 forradalmának idején ilyen szélsőséges nézete- ket hirdető párt is porondra lépett. Az MSZDP különféle elvi-politikai kérdések – például a polgári pártokkal való együttműködés, a köztársasági rend konszolidálása, a külpolitika, a honvédelem – megvitatását ajánlotta. Ugyanakkor leszögezte: „...aki a mai bel- és külpolitikai viszonyok közt bolsevik forradalmat akar csinálni, az a pártegység megbontásán dolgozik, az kalandorpolitikát csinál (...) aki a bizalmatlanság és a széthúzás magvát akarja elvetni, az ellensége a munkásságnak.”⁹ Egységre van szükség a jelentős, belső reformok megvalósításához.

A *Vörös Ujság* az elvi kérdések megvitatásától elzárkózott. A proletariátus fő célja a kapitalizmus sürgős megdöntése, és nem annak foltozása – állította. Azonnal be kell kapcsolódni a nemzetközi forradalomba. „Az osztályharc egységét kell megteremteni, még a pártegység árán is.” A munkáspártok már nem csak a munkásságra támaszkodnak, s ezért nem is képviselik ennek az osztálynak a valóságos érdekeit, hisz képtelenek az osztályharc irányítására. Ezt a helyzetet előbb-utóbb a munkásság is felismeri, s nagy tömegek hagyják ott a pártot. „A folyamatot semmiféle pártegységre való hivatkozással megakasztani nem lehet.” A proletariátusnak új pártja lesz: „Az osztályharc egységesítése a cél, s ha ez csak pártszakadással érhető el, úgy legyen pártszakadás.”¹⁰

A munkásosztály forradalmiságának ez a túlfűtött, a történelmi realitásoktól elszakított idealizálása, a maroknyi világmegváltó elszántsága, az érveket nem respektáló módszere, megcáfolhatatlannak tűnő ítélete, a szociáldemokrácia egész tevékenységének kategorikus elutasítása valószínűtlenné tette, hogy az MSZDP együttműködjön a kommunistákkal

⁹ Meg kell óvni a pártegységet. *Népszava*, 1918. december 15.

¹⁰ Meg kell óvni a proletariátus egységét. *Vörös Ujság*, 1918. december 18.

bármilyen csekély mértékben is. Miután hetekig vitáztak, tovább mélyült a szakadék. A demokratikus forradalom jelentőségének teljes lebecsülése, tagadása az MSZDP számára azt jelentette, hogy a demokráciának nem pusztán kritikusa, bírálója lépett a politika küzdőterére, hanem kíméletlen ellenfele. A forradalmi jelszavakkal operáló demagógia tulajdonképpen „baloldali” ellenforradalmiságot, kalandorpolitikát hirdetett. A kommunista propaganda és agitáció közvetlenül nem is annyira a kapitalista rend, hanem a szekértolójának minősített szociáldemokrácia elen irányult, hisz ettől a párttól kellett volna elhódítani a munkásosztályt.

A kommunista agitátorok december közepétől kezdték meg a szociáldemokrata szervezetek kettészakítására, a szakszervezetek egységének megbontására irányuló tevékenységüket. Céljuk a szociáldemokrata tagság elhódítása volt. Új szervezeteket is alapítottak az ifjúmunkások, a hadirokkantak, a munkanélküliek körében. A kommunista szervezkedés több vidéki városban is elkezdődött, jelentősebb áttörés nélkül.

A szervezett munkások tiltakoztak az egységbontók ellen, tevékenységüket számtalan határozatban ítélték el, és hamarosan megtiltották a szakszervezetekben az agitálást. Januárban a kommunistákat kizárták a Munkástanácsból.

A demonstrációk, a különféle provokációk, megmozdulások halálos áldozatokat követelő összeütközésekbe torkolltak (Salgótarjánban), majd február 20-án a *Népszava* szerkesztőségének a megtámadásához vezettek, s a köztársaság rendjét is veszélyeztették. A „balról” érkező kormányellenes fellépések kedveztek a reakciós ellenforradalmi erőknek, amelyeknek titkos vagy legális szervezetei kormány- és köztársaság-ellenes találkozókat, gyűléseket tartottak, sőt egyes törvényhatóságokban passzív rezisztenciát hirdettek meg. Egyes tiszti szervezetek fegyveres lázadás előkészítésével foglalkoztak, sőt néhány városban fegyveres összeütközésekre is sor került. Nem véletlen, hogy február 7-én hirdették ki a köztársaság védelméről szóló néptörvényt, amely szigorú szankciókat tartalmazott a köztársaság fennállását veszélyeztető megmozdulások, fellépések ellen, bármely oldalról érkezzenek is.

Kiút a kormányválságból és a nemzetközi elszigeteltségből

A decemberben kirobbant és hetekig elhúzódó kormányválság hatására átrendeződtek a politikai viszonyok és a pártok is. A Károlyi-párt kettészakadt, Lovászy Márton vezetésével megalakult a Polgárszövetség, amely már nem vett részt a kormányban. Aktivizálódtak a keresztény

pártok, ismét megjelent a Demokrata Párt. Ugyanakkor a Nagyatádi Szabó István vezette Kisgazdapárt felmondta együttműködését az agrárius Földművespárttal, s belépett a kormányba. A Berinkey Dénes vezette kormányban nőtt a szociáldemokrata párt befolyása (négy miniszter, több államtitkár), s egyben meghíusult a tiszta szociáldemokrata kormány megalakításának gondolata, amit pedig sokan szerettek volna. Ez az előretörő és szélesedő követelés az MSZDP-ben nagyobb tért nyerő „szocializálók” akciója volt; céljuk nem volt világos, hiszen határozottan elítélték a KMP politikai megnyilvánulásait. A kormány, két hónapos fennállása alatt, mégis képes volt kezelni a válság helyzetet.

Pedig az ország külpolitikai helyzete katasztrófális volt, elsősorban az ország területének szinte állandósuló megcsonkítása miatt. A területvesztéssel együtt járó megszállás elleni kormányzati tiltakozások hatástalannak bizonyultak, s a belgrádi fegyverszüneti megállapodást a kormányok vagy az antant megbízottai figyelmen kívül hagyták. S így az antant a megszállás állandó kiterjesztésével gátolta a nemzetgyűlési választások megtartását, és előidézte akár a régi parlament újjáélesztésének, akár a szovjetek megalakításának veszélyét. A Milan Hodžával folytatott tárgyalások reménykeltőnek látszottak, míg azután a prágai kormány a megállapodást érvénytelenítette. Erdély nagyobb részének román megszállása után az Apáthy–Berthelot-féle demarkációs vonal nyújtott átmeneti szünetet. A kormány nem kevés vita és ellentét után, az antant iránti illúzióknak engedve, ragaszkodott az integritás elvéhez, míg mások a lemondást vagy a nagyobb ellenállást tartották volna szükségesnek. Mindezt tetézte a Magyar Köztársaság külpolitikai elszigeteltsége, hiszen legitimáció hiányában a kormányt nemzetközileg nem ismerték el, s diplomáciai tapasztalatai kezdetlegesek voltak. Ebből az elzártágból a kitörést az európai szociáldemokrata pártok 1919. február eleji berni konferenciája jelentette, ahol a négytagú magyar delegáció nemcsak az ország helyzetét ismertette, hanem javaslatára a területrendezésekkel összefüggő határozatot is elfogadtak. Buchinger Manó kijelentette, hogy nagy igazságtalanságot követnek el a magyar néppel szemben a cseh hódítók, színmagyar területeket szállnak meg, s azt már végleges határnak tekintik, míg a románok az ország felét már saját impériumuknak tartják. „Nem a magyar nép a bűnös a háborúért” – hangzott el többször a kijelentés. A konferencia határozatban követelte, hogy a nemzetek döntsenek népszavazás útján (a Népszövetség ellenőrzése mellett), és ily módon nyíljon lehetőség az országhatárok megváltoztatására. A konferencia elítélte a nyílt vagy leplezett annexiókat és azt, hogy a megszállást már befejezett tényként kezeljék. A berni határozatokat a sem-

leges országok szociáldemokrata miniszterei eljuttatták a párizsi konferenciához. A végleges döntést azonban sajnos nem Bernben, hanem Párizsban hozták, pedig a berni határozat biztosíthatta volna a demokratikus Magyarország jövőjét.

Kunfi tárgyalásai során Bernben az is kiderült, hogy az antantországok demokratikus közvéleménye azt a magyar politikát támogatja, amely az etnikai határokon belül folyik, vagyis a területi integritás politikája aligha tartható; ezért a népszavazás elvét össze kell kapcsolni a más népeket is megillető önrendelkezési jog elvével. Kunfi javaslata szerint nyitni kellene Német-Ausztria s rajta keresztül Németország felé. (Márciusban Garami Bécsben járt, előkészíteni egy Károlyi–Renner-találkozót.)

A nemzetgyűlési választások ügye

A választójogi törvény kidolgozásával megbízott Batthyány Tivadar belügyminiszter tervezete tulajdonképpen a forradalom előtti demokratikus ellenzék felfogását és Vázsonyi miniszter törvényjavaslatát tartalmazta. A minisztertanács november 21-i ülésén kiderült, hogy Batthyány nem készített a nagy forradalmi változásoknak megfelelő törvényjavaslatot. Garami Ernő javaslatára a 21. életévüket betöltött férfiak – szemben a korábbi 24 évvel – választópolgárok. Ez a határvonal megfelel az európai követelményeknek. A korhatárt általában mindenütt leszállították.

A választójog felfogásában a kardinális változást a nők választójogának megteremtése jelentette, annál is inkább, mert a Munkapárt még a Vázsonyi-tervezetben szereplő igen szerény előrelépést (a polgári iskolát végzett nők kaphatnának választójogot) is meggátolta. A nagy előrelépés ellenére a néptörvény is tartalmazott egyfajta maszkulin beidegződést, hiszen csak az ország valamely nyelvén írni-olvasni tudó, 24. életévüket betöltött nők élhettek szavazati jogukkal. Ezzel több mint 2,5 millió nő először kapott volna politikai jogot, jóllehet köztudott volt, hogy a nők körében nagyobb az írástudatlanok száma, mint a hasonló korosztályú férfiaknál. A törvény szerint az országgyűlési választásoknál már nem kellett igazolni bizonyos ideig tartó egy helyben lakást, míg a törvényhatósági választások esetében hat hónapos egy helyben lakás jogosított a választásra.

A Nemzeti Tanács kormánya november 2-án úgy nyilatkozott, hogy hat héten belül kiírja a nemzetgyűlési választásokat. A választójogról szóló néptörvény, amelyet november 23-án mint az 1918. évi I. néptörvényt hoztak nyilvánosságra, csak a legfontosabb választási alapelveket tartalmazta, részletekbe nem bocsátkozott. A kormány decemberben

már a januári időpontról szólt, majd a februári nyilatkozatok áprilist említettek, míg végül március 5-én kihirdették a XXV. Néptörvényt, amely április 13-át jelölte meg a nemzetgyűlési választások napjának.

Az időpont többszöri módosítása az egész forradalmi kormányzat legnagyobb mulasztása, hibája, valamennyi párt felelőssége volt. A Nemzeti Tanács Elnökségének november eleji nyilatkozata, amely szerint már decemberben meg kellett volna tartani a nemzetgyűlési választásokat, abból a megfontolásból született, hogy a forradalom eredményeként létrejött ideiglenes hatalmi rendszert mielőbb legitimálja. Vagyis a novemberi nyilatkozat nem valamiféle elsietett, „megnyugtató” célzó deklaráció volt, hanem fontos politikai célt követett. A háborús összeomlás után kialakult helyzet azonban nem kedvezett a választásoknak. November 16-ig tisztázatlan volt az államforma kérdése. A helyzetet bonyolította a különféle bizottságok, tanácsok, testületek sokasága. A Nemzeti Tanács némi hezitálás után határozottan a kormányt ruházta fel a hatalom attribútumaival, átadva a törvényhozási és végrehajtó hatalmat. Ezt a modern alkotmányosságnak ellentmondó, de szükséges és elkerülhetetlen megoldást a Nemzeti Tanácsba tömörült pártok és a később csatlakozó társadalmi-politikai szerveződések elfogadták az anarchia, a káosz elkerülése érdekében, de az átmeneti állapoton mielőbb változtatni kívántak. Az új rendszer legitim alapja csak az általános választójogi törvény alapján összehívott alkotmányozó nemzetgyűlés lehet, amely a politikai erőviszonyoknak megfelelően bízta a kormányra a végrehajtó hatalmat – vélekedtek. – Az új rend így válhat a külföld előtt is legitimé.

A választások elhalasztását a megszállás állandósuló kiterjesztésével, a közigazgatás kaotikus állapotával, a „csonka” választásoktól való idegenkedéssel, a választói névjegyzék hiányával stb. magyarázták. A konzervatív erők nem siettették különösebben a választások kiírását, s még a demokrata partnerek is tartottak a szociáldemokraták túlsúlyától.

1919 elejére mégiscsak körvonalazódott a nemzetgyűlési választások lebonyolításának rendje. Számítások szerint a jogosultak száma elérheti a hétmillió főt. (Vagyis a megszállt területek jelentős részét még magyar fennhatóság alattiként kezelték.) Az országot 48 választói kerületre osztották, amelyhez egyenként 9–11 választói körzet tartozott, érvényesítve az arányosság elvét. A kormány már akkor a lajstromos, a listás, és nem az egyéni választás mellett döntött.

A Berinkey-kormány idején, január végén–február elején, miután sikerült felszámolni a kormányválságot, és a politikai erőviszonyok is átrendeződtek, kialakultak a nemzetgyűlési választásokon induló pártszövetségek. Ezek nagyjából három fő csoportra oszthatók: a) a szociáldemokrata

párt, amelyet támogat a választásokon önállóan nem induló radikális pártiak Jászi körül csoportosuló része; *b*) a Károlyi-párt és a Nagyatádi Szabó István vezette Kisgazdapárt választási blokkja; *c*) a Lovászy Márton vezette, politikailag tarka összetételű Polgárszövetség.

Világnézeti és politikai különbségeik ellenére a pártok megegyeztek abban, hogy a köztársaságot meg kell védeni, akár a politikai jobboldal restaurációs törekvéseivel, akár a baloldal „tanács hatalmat, de azonnal” követelésével szemben. (Bethlen István február közepén zászlót bontott, a Nemzeti Munkapártra is emlékeztető Nemzeti Egyesülés Pártja pillanatnyilag nem számíthatott nagy sikerre.) A három pártcsoportosulás, bár nem egyöntetű lelkesedéssel, elfogadta a néptörvényeket, vagyis a pártok a köztársaság rendszerének védelmezői voltak.

A decemberben hatalmas erőfölényt felmutató szociáldemokrata párt a 48 választójogi kerületből 29-ben állított jelölteket. (A többi, teljesen megszállt kerületben eleve lemondtak a választások megtartásáról.) Az MSZDP jelöltjeinek a száma meghaladta a háromszázat. A pártoknak március 29-ig kellett véglegesíteniük képviselőjelöltjeik listáját.

Az MSZDP vezetése arra számított, hogy előbb-utóbb az ideiglenesen megszállt területeken is megtarthatják a választásokat. A meg nem szállt területeken nagyobb megrázkódtatások nélkül lebonyolíthatták volna őket, hiszen pillanatnyilag a szélsőséges politikai erők nem veszélyeztetették a folyamatot. A szociáldemokrata túlzók sem kísérelhették meg, hogy idő előtt, tiszta szociáldemokrata kormányt alakítsanak, mert ez elkerülhetetlenül pártszakadáshoz vezetett volna. Kérdéses, hogy a március 20-ig megszállt területeken a választások megtartásának milyen esélyei lehettek. Bármilyen eredmény születik is a nemzetgyűlési választásokon, a demokratikus forradalom legfőbb eredményének, a köztársasági államrendnek – melynek egyik legerősebb tartóoszlopa a szociáldemokrata párt volt – a megváltoztatása lehetetlennek tűnt.

Demokratikus köztársaság helyett – diktatúrák

Az antant újabb megalázó jegyzéke, a szintiszta magyar területek megszállását tartalmazó március 20-i ultimátuma nemcsak új belpolitikai helyzetet teremtett, hanem közvetlenül is katasztrófális válságba sodorta a köztársasági rendszert és a magyar államiséget. A köztársaság koalíciós kormányának lemondása pedig az MSZDP-t teljesen váratlanul és felkészületlenül érte, s a bukást és a vereséget magában hordozó döntés meghozatalára kényszerítette. A konzervatívoktól a radikálisokig minden

polgári párt elutasította a kormányzati szerepvállalást. Meg sem hallgatták a főleg Kunfitól és Buchingertől származó javaslatot, hogy a koalíciós kormány változatlanul maradjon a helyén. Az MSZDP koalíciós partnerei és a köztársaság elnöke az átmeneti kormányzást a tisztán szociáldemokrata kormányra akarta bízni, hiszen – érveltek a polgári pártok – csak egy ilyen, homogén összetételű kormány utasíthatja vissza az elfogadhatatlan Vix-jegyzéket, és hirdetheti meg a fegyveres harcot az ország védelmében.

Az MSZDP csapdába került. Korábbi politikája megfeneklett, s alapjaiban új alternatívát kellett felállítania. Három lehetősége volt. Először: félreáll, és a KMP-re ruhazza a kormányzati hatalmat; másodsor: vállalja a pártszakadást, a véres konfliktusokat, a polgárháborús összecsapásokat, s leszámol a proletárdiktatúra bevezetésére készülő kommunista-anarchista szervezkedéssel; harmadszor: a válság újabb elmélyülésének megelőzése érdekében együttműködést ajánl a KMP-nek, s az antanttal szemben új külpolitikai irányzatot hirdet.

Az első variációt, amelynek fő képviselője Garami volt, a pártvezetőség elutasította. Garami fő érve az volt, hogy Magyarország teljesen éretlen a gyökeres politikai-gazdasági fordulatra, s a kommunistákkal másról úgysem lehet tárgyalni. Viszont ha átadják nekik a hatalmat, hamarosan kiderül: teljesen alkalmatlanok az ország irányítására, s az antant is szembesülhetne azzal, milyen elfogadhatatlan feltételeket szabott. Ebben az esetben a munkásság kommunista illúziói hamarosan szertefoszlanának, és az MSZDP nem veszítené el a tömegeit. A pártvezetőség ezt az érvelést nem fogadta el, az ajánlott megoldást dezertálásnak, a munkásság cserbenhagyásának minősítette.

A második lehetőséget, a polgárháborús ajánlást, az MSZDP valamennyi áramlata és politikusa egységesen elutasította. Senki sem vállalta, hogy a munkások fellépését, különböző megmozdulásait véresen elfojtsák, belügyi vagy rendőri erőket vessenek be ellenük, bármennyire idegenkedtek is a KMP erőszakosságától.

Maradt a harmadik, a legkisebb rossznak tűnő variáció, amelyet egyébként a koalíciós kormány utolsó, immár formális ülésén a polgári politikusok is tudomásul vettek. A KMP egyes vezetőivel korábban folytatott bizalmas tárgyalások nem a hatalom átvételéről szóltak, hiszen a gyűjtőfogházba érkező Landler Jenőt Kun Béla még szemrehányásokkal fogadta, majd az öttagú MSZDP küldöttség „egységkormányt” írt alá. Garami a pártvezetőségi ülésen tiltakozott a megegyezés ellen, megjegyezve, hogy a szociáldemokraták képtelenek lesznek megakadályozni a kommunisták által diktált tempót és erőszakosságukat. Formális sza-

vazást kért, de rajta kívül csak Buchinger Manó, Peidl Gyula és Propper Sándor szavazott a megállapodás ellen. (A Munkástanács ülésén Róth Ottó és Rónai Zoltán meg akarta akadályozni a megállapodás elfogadását.) Garami nemcsak a pártvezetőségből, hanem a „demokrata” jelzöt törülő új elnevezésű pártból is kilépett. Mások passzivitásba vagy a szakszervezetekbe vonultak vissza.

Garbai Sándor az MSZDP pártvezetősége nevében a Munkástanács esti ülésén bejelentette „a diktatúra másik, új fajtáját”; az új irányt (a proletárdiktatúrát), az egyesülést (a konfliktus elkerülését) az antant által kikényszerített lépésnek tartotta. Mindenesetre a nagy többségű MSZDP – nem utolsósorban a pártban felerősödő „szocializálók” nyomására – elfogadta a KMP feltételeit. Vagyis a kisebbik párt elnyelte a nagyot. (Előfordult ez már 1875-ben is, amikor a balközép egyesült a Deák-párttal. Csakhogy akkor Tisza Kálmán a kormányra kerülés érdekében adta fel a bihari pontokat.) 1919. március 21-én nem a Kun Béla vezette kis párt adta fel a proletárdiktatúra programját, hanem ha kényszerűségből is, az MSZDP mondott le a demokrácia elveiről. Igaz, a polgárháború valós vagy felnagyított veszélye pillanatnyilag elmúlt, és formálisan az ellenfelek vagy ellenségek látszólag „kibékültek”, de a különbségek fennmaradtak és hamarosan felerősödtek az „egyesült” pártban, de inkább a pártvezetőségeket is felváltó Forradalmi Kormányzótanácsban.

Március 21-én – szemben 1918 októberével – a néptömegek nem vonultak az utcára, és nem követelték a kormány lemondását, új rendszer bevezetését. Sem forradalom, sem puccs nem volt, hanem – kényszerűségből és a polgári politikusok tudtával és támogatásával – olyan kormányátvétel történt, amely gyökeres szakítást jelentett a pacifista külpolitikával. Az új kormányzat fegyveres harcot és ellenállást hirdetett az ország védelme érdekében. A koalíciós partnerek is tudták, hogy a „tisza” szociáldemokrata kormány – a kommunisták külső támogatását megszerezve – antikapitalista intézkedések bevezetését kezdeményezi, már csak a honvédelem háttérének biztosítása érdekében is. Ugyanakkor a korábbi szociáldemokrata partner a proletárdiktatúra, a szovjet típusú tanácsrendszer bevezetéséről szóló megállapodás tényét elhallgatta; egy ilyen megállapodás a polgári demokrata politikusok számára elkeserítő volt, noha a nyílt ellenforradalmi erők szerveződéséhez nem csatlakoztak, s 1918 októberének folytatásában reménykedtek.¹¹

¹¹ HAJDU Tibor: A Tanácsköztársaság helye a magyar történelemben. *Múltunk*, 1994/1–2.

Az új kormány, a Forradalmi Kormányzótanács népbiztosai az MSZDP-ből kerültek ki, míg helyetteseik a KMP-ből (a paritás elvének megfelelően). Két hét elteltével a helyettesek is népbiztosok lettek. A kormányzótanácsnak 1919 júniusában mintegy 30 népbiztosa volt. Az MSZDP „szocializálói” az „egyesült” pártban és a kormányban a kommunista irányt követték, míg a szélsőséges kommunista intézkedéseket mérséklő vagy mérsékelni szándékozó szociáldemokrata népbiztosok száma hét-nyolcra apadt. (Csizmadia Sándor március végén lemondott, április elején már letartóztatásáról volt szó.) A szociáldemokrata népbiztosok – minden kemény vita, kritika, felfogásbeli különbség ellenére – nem léptek fel önálló politikai koncepcióval, elsősorban a védelmi háborúra hivatkozva, pedig az erőszakos és kíméletlen intézkedések jelentős részével nem értettek egyet. A szerepet vállalók kezdettől fogva kételkedtek az „egyesülés” helyességében. Fontolgatták a lemondást, a távozást, mégsem vállalkoztak a nyílt szakításra, mert ezzel objektíve a nyílt jobboldali ellenforradalomnak tettek volna szolgálatot. Az események előrehaladtával egyre kilátástalanabbnak ítélték az általuk is létrehozott proletárdiktatúra helyzetét.

Az egyesülést vállaló szociáldemokraták nagyobb toleranciát reméltek, és nem számítottak a kommunisták erőszakosságára, türelmetlenségére. Nem akartak partnerek lenni abban, hogy a fennálló valós gazdasági-társadalmi viszonyokat a naponta tucatjával gyártott rendeletekkel, egyik napról a másikra halálbüntetéssel, statáriummal fenyegetve próbálják megváltoztatni. Ez a módszer gyökeresen ellentétes volt a szociáldemokrata kormányzati elképzeléssel.

A szociáldemokrata vezetők, a szervezett munkásság igazi nagy családja, megrázkódtatása külpolitikai, nemzetközi összefüggésekkel kapcsolatos. Az európai forradalmak helyzete a Bajor Tanácsköztársaság kikiáltása ellenére sem változott. Az európai országok szociáldemokrata pártjainak lelkesedése a március 21-i magyarországi hatalomátvétel után nem csökkent, és a szolidaritás számos formában megnyilvánult, ám ez vajmi kevés volt. Az utódállamokban „a vörös nacionalizmusba bújtatott magyar hegemonia” visszaszerzéséről szólt a nem is hatástalan propaganda, és körös-körül gyorsított tempóban folyt a fegyveres ellentámadás előkészítése. Az MSZDP már néhány hónappal előbb megtapasztalta a cseh, a román szociáldemokraták elzárkózását a nemzetiségi problémák demokratikus rendezésétől; március 21. után az MSZDP-ben – szemben a kommunistákkal – sem az osztrák, sem a német szociáldemokraták magyar típusú elhatározására, döntésére nem számítottak. A KMP-vel együttműködő szociáldemokraták márciusban nagyobb re-

ményt fűztek Szovjet-Oroszország támogatásához, az új külpolitikai irányhoz. Számukra is úgy tűnt – amit az Oroszországból hazatért kommunisták jelentős kapcsolatokra hivatkozva bizonyítottak –, hogy ennek a külpolitikai és katonai iránynak nagyobb, kézzelfoghatóbb realitása van, mint a környező országok megmozdulásainak, mozgalmainak. Májusban aztán kiderült, hogy ez a reménykedés irreális és illuzórikus. Végül a Vörös Hadsereg átmenti katonai sikere és a szociáldemokraták diplomáciai kezdeményezései sem tudták jobb belátásra és valóságosabb, igazságosabb döntésre készíteni a párizsi konferenciát.

*

Magyarország 1918 őszétől 1919 márciusáig már a harmadik rendszer-váltást érte meg. Az MSZDP más demokratikus erőkkkel karöltve a dualista rendszer, a királyság felszámolásában, illetve a demokratikus köztársaság megteremtésében és konszolidálásában oroszlárnrészt vállalt, ám a körülmények által kikényszerítve, de végül is közreműködött az általa is megteremtett új állami berendezkedés megszüntetésében. 1919 márciusa nem folytatása, nem továbbfejlesztése 1918 októberének, hanem megszakítása. A demokráciát felváltotta a proletárdiktatúra, az általános szabadságjogokat, a többpártrendszert az egypártrendszer; a sajtószabadságot megszüntették, a demokratikus választójogot korlátozták, a nemzetgyűlést a tanácsok országos kongresszusa helyettesítette – mindez valójában a néptörvények eltörlése volt. A köztársasági gondolat és a demokratikus választójog elleni fellépés csak tovább gyengítette az amúgy is ingatag republikánus eszmeiséget. A nagybirtokrendszer demokratikus felszámolását célzó XVIII. néptörvény helyett a nagy- és középbirtokokat köztulajdonba vették, a termelőeszközök, a magántulajdon jelentős részének szocializálása általánossá vált. A társadalmi, gazdasági viszonyok gyökeres megváltoztatására irányuló időszerűtlen, megalapozatlan, erőszakos intézkedések, rendeletek nemcsak a szocialista eszméket diszkreditálták, hanem a Magyarország demokratikus átalakulását elősegítő fontos köztársasági intézkedéseket is megszüntették, hatályon kívül helyezték. Mindez valójában a köztársaságot is felszámolni szándékozó jobboldali ellenforradalom erőinek kedvezett. Noha a történelmi Magyarország fenntartásáról a vesztes háború következtében, a nemzetállamok létrehozásának időszakában nem lehetett szó, a demokratikus köztársasági berendezkedés időszerű és szükségszerű volt. A Vix-jegyzék és a bal- és jobboldali szélsőségek megakadályozták azt, hogy Magyarország az ausztriai, a cseh-szlovákiai berendezkedésű államisághoz hasonló köztársasági rendszert konszolidáljon.

Az önvédelmi háborúban sikeres Vörös Hadseregnek a párizsi konferencia által kikényszerített júniusi visszavonulása után a proletárdiktatúra sorsa megpecsételődött, miközben csaknem két hétig párt- és tanácskongresszust tartottak.

A magyar Vörös Hadsereg júliusban összeomlott, és augusztus elsején a Munkástanács – a folytonosságot is igazolandó – Peidl Gyulát bízta meg az új kormány létesítésével. Az egyoldalúan szociáldemokratákból álló, néhány napig működő kormány intézkedéseivel, rendeleteivel a demokratikus köztársaság folytatását képviselte. Ennek vetett véget a román megszállás nyomán puccsal hatalomra került kormányzat, s terrorisztikus intézkedéseivel utat nyitott az ellenforradalmi rendszer kiépítéséhez.